

**ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ВАЛЮТНОЇ СИСТЕМИ
ЯК СКЛАДОВОГО ЕЛЕМЕНТА МІЖНАРОДНИХ
ЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ**

Непрядка Н.В., аспірантка

Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна

У статті розглянуто призначення національної валютної системи в процесах розвитку й функціонування зовнішньоекономічних зв'язків з урахуванням її структурно-функціональних особливостей.

Ключові слова: національна валютна система, інтернаціоналізація, міжнародні економічні зв'язки, валютний механізм, валютна політика, валюта.

Із середини ХХ сторіччя міжнародні валютні відносини дістають нового імпульсу розвитку. Інтернаціоналізація й глобалізація світової економіки сприяють розвитку торгово-економічного обміну, розширенню валютних відносин між країнами. Грошові відносини, що склалися на основі інтернаціоналізації господарських зв'язків, історично організувались у формі валютних систем. Завданням будь-якої валютної системи є сприяння розвитку товарообмінних операцій. В свою чергу, товарообмінні операції зумовили необхідність встановлення співвідношень між національними грошовими відносинами. Валютні системи і стали сукупністю правил і механізмів, які покликані забезпечувати ці співвідношення [1, с.18].

Традиційно виділяють три різновиди валютної системи (тріада): національні, регіональні й світова валютні системи, які активно взаємодіють між собою, утворюючи єдину цілісну систему міжнародних економічних відносин [2, с.8]. Історично виникли національні валютні системи, що були закріплені національним законодавством з урахуванням норм міжнародного права [3, с.6].

Серед фахівців, які займались дослідженням національної валютної системи, можна виділити наступних: Боринець С.Я., Дзюбинюк О.В., О.М.Мозговий, Т.Є. Оболенська, Т.В.Мусієць., Щегорцев В.А., Лапчук Б.Ю., Рязанцева Н.С., Золотов А.Ф., Красавіна Л.Н., Бутук О.І. тощо. Тим не менш, зазначена категорія вивчена недостатньо, висвітлено тільки окремі питання, що завожає розбудові ефективно діючої ринкової економіки в нашій країні, яка неможлива без високорозвиненої національної валютної системи та її складових елементів. Її сучасний стан потребує розширення й поглиблення наукових досліджень в напрямку визначення шляхів його розвитку.

Особливості національної валютної системи залежать від ступеня розвитку і стану економіки й зовнішньоекономічних зв'язків країни [4, с.32]. Валютна система, таким чином, виростає із грошової системи в процесі поглиблення міжнародного поділу праці, розвитку товарного виробництва й активізації торгово-обмінних відносин між різними країнами.

Дослідження доводять, що досить традиційним у літературі є визначення національної валютної системи (НВС), в якому робиться акцент на те, що вона є формою економічних відносин країни. Однак проведений аналіз показав, що точного визначення національної валютної системи досі не існує. Таким чином, узагальнення й систематизація ряду визначень надає можливість запропонувати власну точку зору на трактування даного терміну. Так, на наш погляд, буде доцільним у вітчизняних наукових та законодавчих джерелах використовувати наступне пояснення терміну. Національна валютна система - це сукупність економічних і грошово-кредитних відносин, що передбачають функціонування валюти для забезпечення зовнішньоекономічних зв'язків країни, юридично закріплюється в державних правових актах, які враховують норми міжнародного права, те ґрунтуються на дії економічних законів, зокрема сфери розподілу та обігу.

Із викладеного можна зробити висновок, що функціонування національної валютної системи регулюється національним законодавством кожної країни. На основі такого законодавства встановлюється механізм взаємодії національних і світових грошей, спосіб їх конвертованості, рейтинг і регулювання валютних курсів, формування й використання міжнародної ліквідності, золотовалютного запасу, кредитних ресурсів тощо. До складу національних валютних систем входять відповідні інфраструктурні ланки – банківські й кредитно-фінансові установи, біржі, спеціальні органи валютного контролю, інші державні й приватні інститути [5, с.19].

Як було зауважено, параметри НВС ґрунтуються на дії економічних законів, зокрема сфери розподілу та обігу, тому доцільно зауважити, що між процесом відтворення й валютно-кредитними відносинами простежується прямий і зворотній зв'язок. Розвиток процесу відтворення виступає об'єктивною основою цих відносин, оскільки породжує експорт капіталу, міжнародний обмін товарами й послугами, передачу технологій тощо і відповідно визначає весь комплекс валютних відносин разом із кредитними відносинами. Хоча валютно-кредитна сфера вторинна що до сфери матеріального виробництва, вона має активний зворотний вплив на перебіг виробничих процесів.

Оскільки всі найважливіші економічні процеси й взаємовідносини в системі господарства визначаються врешті-решт законом доданої вартості, цей закон також є одним з найважливіших законів розвитку валютної сфери. Він визначає хід її еволюції, а також кінцеві цілі й задачі функціонування [6, с.7-14].

Проведений аналіз показав, що деякі автори, з одного боку, виділяють національну валютну систему як складову грошової системи країни [2; 5]. На думку вчених національна валютна система є продовженням внутрішньої грошової системи, визначається її характерними рисами, а також ступенем розвитку економіки й зовнішньоекономічних зв'язків країни. Проте, специфіка її полягає в тому, що вона має відносну самостійність стосовно внутрішньої грошової системи й виходить за національні межі. НВС ґрунтується на національній валюті і передбачає певний порядок міжнародних розрахунків країни, наявність (або відсутність) офіційного золотого паритету національної

грошової одиниці та його рівень, можливість і умови обміну цієї одиниці на золото, паритет валют і механізм утворення валютного курсу, установи, що здійснює валютне регулювання.

З іншого боку, хоча валютна система, як було відзначено, є складовою частиною внутрішньої грошової системи країни, проте вона нерозривно зв'язана також і зі світовою валютною системою. Взаємозв'язок і розбіжності національних і світових валютних систем проявляються в наступному. Якщо національна валютна система України базується на національній валюті - грошовій одиниці країни (гривні), то світова валютна система - на одній або декількох резервних валютах або міжнародній розрахунковій грошовій одиниці. Крім того, цей зв'язок проявляється в процесі функціонування банківських установ, які обслуговують зовнішньоекономічну діяльність, у міждержавному валютному регулюванні і координації політики різних країн. Формування стійких відносин з приводу купівлі-продажу валюти та їх юридичне закріплення і привело до появи регіональних і світової валютних систем [7, с.62]. Отже, як видно з попередніх висловлювань, національна валютна система є структурною ланкою світової валютної системи, яка виникла в середині XIX століття з розвитком міжнародних економічних відносин [3, с.6].

Схематично це показано на рис 1.

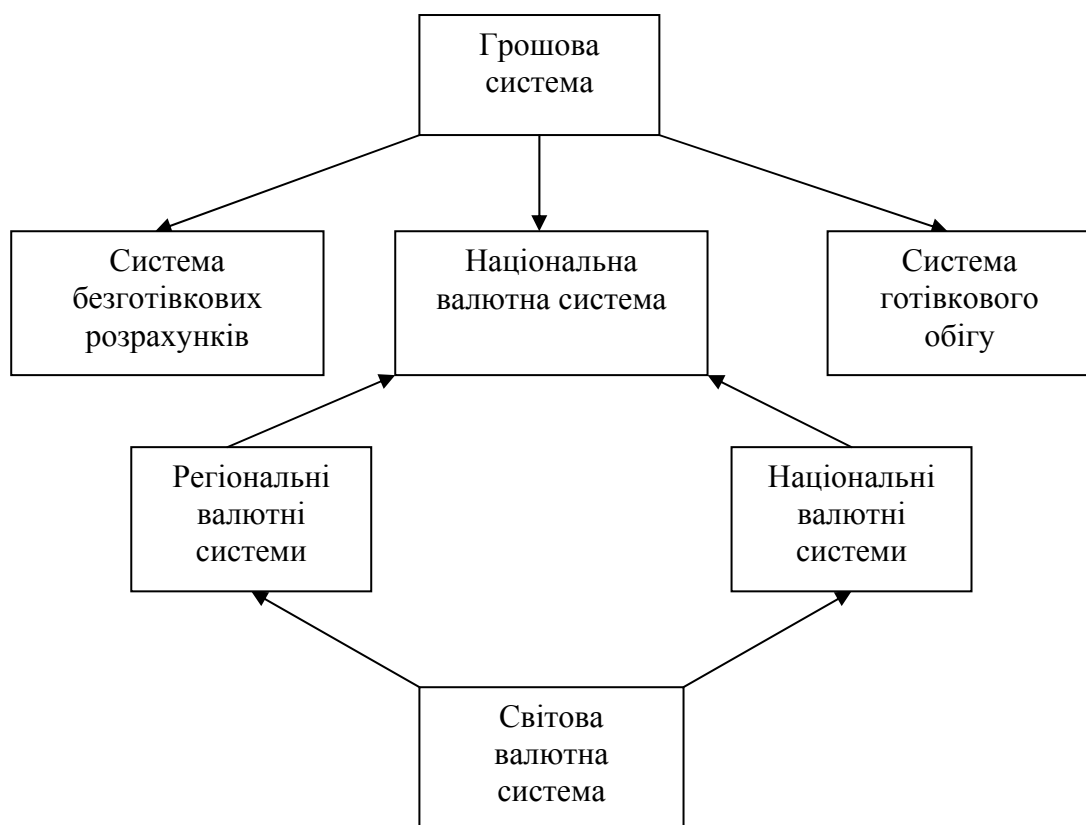

Рис.1. Структура грошово-валютної системи [складено автором]

Дослідження національної валютної системи вимагає наведення класифікації останньої залежно від її головної ознаки - порядку встановлення валютного курсу, залежно від якої визначаються її різновиди.

Основними типами національної валютної системи є система фіксованих валютних курсів, система плаваючих валютних курсів і система керованого, або контрольованого, плавання. Необхідно відзначити, що ці режими являють собою спрощені, багато в чому полярні, моделі. На сучасному етапі розвитку ринкових процесів доцільніше говорити про «плавання» валюти з тим або іншим ступенем фіксації або режимом керованого валютного курсу. Класичним прикладом такого «плавання» є валютна система основних європейських країн в 70-80-і роки при введенні «європейської валютної змії» [8, с.118-120].

Як відомо, навіть при золотому стандарті валютні курси могли коливатися тільки в межах «золотих крапок», по досягненні яких неминуче відбувався рух фізичного золота між країнами для вирівнювання попиту та пропозиції.

При плаваючих валютних курсах обмінний курс країни піддається впливу всіх курсоутворюючих факторів, які викликають зміна попиту та пропозиції на національному й міжнародному валютному ринках. Уряд і Центробанк не беруть на себе при системі змінного валютного курсу зобов'язання впливати на валютний курс, що зумовлює деяку «стихійність» його встановлення.

З цієї причини фахівці стверджують, що відмова від режиму фіксованих валютних курсів (Париж, 1973р.) [9, с.17] і його заміна режимом гнучких (плаваючих) курсів, що ознаменували крах Бреттон-Вудської валютної системи, не тільки не привели до становища положення у валютній сфері економічно розвинених країн, але й виявили ряд нових проблем у цій галузі. Особливу проблему по системі плаваючих валютних курсів викликав широкий розмах валютно-курсівих коливань і посилення на цій основі протекціоністських тенденцій у міжнародній торгівлі.

Система фіксованих обмінних курсів припускає правило твердого фіксованого курсу національної валюти до іноземної валюти (або до кошика іноземних валют). Уряд і Центральний банк спрямовують свої зусилля на збереження валютного курсу незмінним. Однак для цього потрібно нейтралізувати зміни попиту та пропозиції на валютному ринку.

Колівання валютного курсу часто призводить до небажаних ефектів в імпортних і експортних потоках, оскільки створюють невизначеність в очікуваннях щодо майбутніх прибутків і витрат. Несподівані зміни валютного курсу можуть порушити плани по придбанню або поставках товарів.

Односпрямовані коливання валютного курсу дестабілізують торговельний і платіжний баланс. При тривалому зниженні обмінного курсу вітчизняної валюти або її девальвації імпорту товарів стає дедалі більш дорогим і потребує для свого фінансування збільшення поставок експорту.

Нарешті коливання валютного курсу через зазначені ефекти несприятливо впливають на внутріекономічне становище країни. Зміни його через коливання імпортних та експортних цін змінюють попит та пропозицію на внутрішньому ринку, викликають небажані коливання в зайнятості та рівні доходів населення, економічного зростання. У цьому випадку зовнішня нерівновага або нерівновага платіжного балансу викликає внутрішню макроекономічну нерівновагу.

Необхідно наголосити, що при підтримці незмінним валютного курсу при тривалих несприятливих тенденціях у платіжному балансі (тривалих дефіцитах) існує ризик виснаження золотовалютних запасів. Тому багато національних валютних систем являють собою «змішаний», або регульований, її тип. Певною мірою уряду й центральні банки не фіксують жорстко курси своїх валют, дозволяючи їм піддаватися вільному впливу попиту та пропозиції. У такі національні валютні системи не виключені валютні інтервенції з метою коректування валютного курсу.

Всі валютні системи мають надзвичайно багату організаційну структуру й складаються з ряду взаємозв'язаних елементів і взаємозалежностей. Основою є валюта: в національній валютній системі такою є національна валюта, у світовій – резервні валюти, що виконують функції міжнародного платіжного й резервного засобу, а також міжнародні рахункові валютні одиниці.

Доцільно відзначити, що структура валютної системи залежить від специфіки економічної системи країни, оскільки матеріальною основою валютних відносин є процеси суспільного відтворення, а це, у свою чергу, забезпечує органічну єдність та взаємну зумовленість валютної та виробничої сфер економіки. Отже, під впливом трансформації економічної системи у процесі економічного розвитку та інтеграції в систему світогосподарських зв'язків відбувається відповідна модифікація валютної системи - виникають нові специфічні елементи та змінюється структура взаємозв'язків між ними [10, с.21].

До елементів валютної системи України належить, насамперед, українська гривня, введена в обіг у 1996 р., що довершило відокремлення національної грошової і валютної системи України від грошової і валютної системи республік колишнього СРСР, почате ще у 1991р. введенням купонокарбованця.

Фактично гривня є частково конвертованою валютою по поточних операціях платіжного балансу при збереженні валютних обмежень по ряду операцій. Україна, як член МФВ ставить метою прийняття зобов'язань згідно статті VIII Статуту МВФ про скасування валютних обмежень по поточних операціях платіжного балансу.

Курс гривні офіційно не прив'язаний до будь-якої західної валюти або валютного кошика. В Україні введено режим плаваючого валютного курсу, що залежить від співвідношення попиту та пропозиції на валютних біржах країни, насамперед, на Українській міжбанківській валютній біржі (УМВБ). Офіційний курс долара США до гривні встановлюється Національним Банком України за результатами торгів на УМВБ. Курс інших валют визначається на основі крос-курсу. При цьому проміжною (третьою) валютою є курс цих валют до долара.

Другим елементом валютної системи України є регулювання міжнародної валютної ліквідності, що визначає забезпеченість міжнародних розрахунків необхідними платіжними засобами.

Наступний елемент валютної системи — режим валютного ринку. Валютне законодавство України встановило, що операції на валютному ринку можуть здійснюватися тільки через уповноважені комерційні банки, що мають ліцензію

НБУ. Їх роль на валютному ринку України зростає. Але провідне місце займає УМВБ [2, с.9-10].

Сучасна національна валютна система перебуває в процесі становлення й остаточно ще не сформувалася. Однак її контури й основні тенденції виявилися досить виразно. Національна валютна система України формується з урахуванням структурних принципів світової валютної системи, оскільки країна взяла курс на інтеграцію у світове господарство й вступила до МВФ.

Формування валютної системи в Україні безпосередньо пов'язане з процесами розбудови української держави та реформуванням її економіки. В умовах колишнього СРСР в Україні існувала державна монополія на зовнішньоторговельну діяльність і державна валютна монополія. Валютний ринок був представлений Держбанком та Зовнішекономбанком (ЗЕБ) СРСР. Функції регулювання валютних надходжень від реалізації продукції виконували такі державні органи, як Держплан, Держбанк, Міністерство фінансів.

Після грошової реформи 1996р. в Україні впроваджена національна валюта - українська гривня, яка зараз становить основу національної валютної системи. З вересня 1996р. валютна система України характеризувалась режимом валютного коридору (режим часткового фіксованого валютного курсу). Внаслідок серпневих валютних криз 1998 та 1999рр. українська гривня девальвувала майже у 2,5 рази відносно американського долара. Тому наприкінці 1999 — початку 2000 років Національний банк України розглянув можливість переходу до плаваючого режиму валютного курсу й у 2000 році українська гривня була відпущена у «вільне плавання». Дискусії навколо оптимального валютного курсу в Україні досі тривають [9, с.27-28].

Процеси, що відбуваються в світі, - глобалізація економіки, розвиток усіх форм міжнародного співробітництва - з об'єктивною необхідністю потребують суттєвого удосконалення державно-правової організації валютних відносин, валютної системи країни. Ефективність останньої, як відомо, значною мірою залежить від досконалості механізмів валютного ринку та функціонування його інфраструктурних елементів.

За сучасних умов в українській економіці існує достатньо сформований валютний ринок, який має необхідні атрибути та, за оцінкою фахівців, досить дійовий механізм валютного регулювання. Операції з іноземною валютою на території України здійснюються відповідно до Декрету Кабінету Міністрів України "Про систему валютного регулювання та валютного контролю" [11] та інших документів, які чітко визначають та регламентують дії учасників валютного ринку щодо проведення валютних операцій.

21 лютого 2006р. Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про внесення змін до Декрету Кабінету Міністрів України "Про систему валютного регулювання і валютного контролю" від 21.02.2006 [12], згідно якому національний оператор поштового зв'язку після отримання генеральної ліцензії Національного Банку України на здійснення валютних операцій має право від свого імені і за свій рахунок купувати іноземну валюту готівкою у

фізичних осіб - резидентів і нерезидентів, а також продавати її фізичним особам – резидентам.

Учасниками валютного ринку України: виступають Національний Банк України; уповноважені банки й валютно-кредитні установи. В Україні це будь-який комерційний банк, офіційно зареєстрований на території країни, що має ліцензію Національного Банку України на виконання валютних операцій, а також здійснює валютний контроль за операціями своїх клієнтів; резиденти та нерезиденти, які здійснюють у встановленому НБУ порядку операції через уповноважені банки; фінансові установи (фонди хеджування, пенсійні фонди) - установи, які виступають на ринку через посередництво банків. Уповноваженими кредитно-фінансовими установами називаються ті, що отримали ліцензію НБУ на проведення валютних операцій (наприклад, кредитно-фінансова спілка тощо) [13, с.85-86].

Поглиблення міжнародного поділу праці як однієї з основ валютних відносин вимагає їх максимальної лібералізації й уніфікації національних валютних систем, що, в свою чергу, можливо завдяки розробленню і реалізації ефективного державного валютного механізму.

Економічною наукою поки не дано однозначного пояснення тим механізмам, які управляють валютними ринками. На наш погляд, загальним недоліком їхнього теоретичного узагальнення є прагнення вичленувати один або кілька вирішальних факторів, що визначають активізацію використання валютного інструмента оперування в глобальній валютно-фінансовій системі. Однак значимість цих факторів та їх співвідношення між собою змінюються, тому неможливо одночасно зафіксувати всі зміни.

В сучасному економічному співтоваристві знову активізуються суперечки між кейнсіанцями й монетаристами про можливість відповідно фіскальної й монетарної політики, які у свій час розкололи його на різні школи. Разом із цим, як вважає М.Блауг, при ближчому розгляді їх теоретичних гіпотез виявляється стійка тенденція до скорочення розриву між різними точками зору й, особливо, зростаючого усвідомлення обмеженості всіх існуючих статистичних перевірок щодо ефективності фіскальної й монетарної політики. «Ця суперечка - не нескінченний рух по колу, але дискусія, що просувається вперед, у ході якої послідовно займані позиції регулярно перевершують ті, що були залишені» [14, с. 299].

Нагадаємо, що кейнсіанська концепція у валютній сфері виходить з необхідності державного й міждержавного регулювання. В центрі інституційного впливу знаходиться платіжний баланс. Коли золотий стандарт «пішов у небуття», а обсяг зовнішньої торгівлі різко виріс, за висновками кейнсіанців, позаринкове втручання стало імперативним [15, с. 94].

Перехід до плаваючих курсів зумовив зближення кейнсіанців і неокласиків (монетаристів). Вихідним постулатом у останніх був тезис про саморегулювання, самонастроювання ринкової економіки. Платіжні нерівноваги можуть бути ослаблені в ході самого валютного плавання автоматично [15, с. 95].

Сьогодні немає жорсткого зв'язку між валютним курсом і зовнішньою торгівлею. Міграція капіталу, міжбанківські операції порушують його, викликаючи різноспрямовані наслідки.

В сучасних умовах категорія "валютний механізм" є невіддільною від поняття "валютна політика", яка має здатність безпосередньо впливати і на внутрішню, і на зовнішню сфери економіки. Реалізація валютної політики пов'язана з рухом специфічних категорій і відбувається як на мікро-, так і на макрорівнях. На мікрорівні, де функціонують економічні агенти, що володіють валютними ресурсами й беруть активну участь у валютних операціях, валютна політика впливає на їх стратегії, спрямовані на одержання прибутку. На макрорівні валютна політика спрямована на реалізацію політичних, соціальних і економічних орієнтирів, визначаючи цілі й способи їх досягнення учасниками валютних відносин [16, с.20].

Розвиток національної валютної політики залежатиме від якості внутрішнього компромісу між президентською і парламентською гілками влади, рівня узгодженості урядової політики та визначених законом завдань центрального банку, швидкості й результативності структурних реформ, їх здатності забезпечити права всіх власників, безвідносно до ступеня їх наближеності до різних центрів політичної влади, прозорості економічної політики та рівня її підтримки конкурентним бізнес-середовищем [17, с.123].

Сучасні динамічні процеси формування ринкових відносин у всіх сферах господарської діяльності країни, включаючи зовнішньоекономічні операції, потребують осмислення й оцінки всіх змін, які відбуваються під час становлення національної грошової та валютної системи в контексті розвитку світового господарства і подальшої інтеграції у нього економіки України. Розбудова повноцінних складових валютної систем в Україні та їх ефективне регулювання є необхідною умовою формування відкритої ринкової економіки з усіма необхідними засобами стимулювання роботи суб'єктів господарювання у зовнішньоекономічній сфері. Важлива роль у цьому процесі належить, на наш погляд, механізму розробки та ефективної реалізації адекватної валютної політики держави, яка включає всі необхідні інструменти впливу на валютні відносини та є одним із найважливіших елементів у загальній системі заходів з підтримки макроекономічної і фінансової стабільності в країні, стимулювання економічного зростання й підвищення добробуту населення.

Література:

1. Рязанцева Н.С. Міжнародні фінанси: навч.-метод. пос. / Н.С. Рязанцева. – К.:КНЕУ, 2001. – 119 с.
2. Руденко Л.В. Міжнародні кредитно-розрахункові і валютні операції: підручник/ Л.В.Руденко. – Київ: ЦУЛ, 2003. – 616 с.

3. Щебарова Н.Н. Международные валютно-финансовые отношения: учебн. пос. / Н.Н.Щебарова. – М.: Флинта: МПСИ, 2007. – 224 с.
4. Международные валютно-кредитные и финансовые отношения: учебник; под ред. Л.Н.Красавиной. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 608 с.
5. Боринець С.Я. Міжнародні валютно-фінансові відносини: підр./ С.Я.Боринець. – К.: Знання, 2008. – 582 с.
6. Ачкасов А.И. Международные валютно-кредитные отношения: два пути развития / А.И.Ачкасов, О.М.Прексин. – М.: Финансы с статистика, 1988. – 176 с.
7. Дзюбинюк О.В. Валютна політика: підр. / О.В.Дзюбинюк. – К.: Знання, 2007. – 422с.
8. Козак Ю.Г. Міжнародні фінанси: навч. пос./ Ю.Г. Козак, Н.С. Логвінова, В.В. Ковалевський. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 640 с.
9. Бойцун Н.Є. Міжнародні фінанси: навч.пос. / Н.Є.Бойцун, Н.В.Стукало. – К.: Вид. «Професіонал», 2005. – 336 с.
10. Лука К. Торговля на мировых валютных рынках / К. Лука. - М.: Евро, 2004. – 715 с.
11. Декрет КМУ "Про систему валютного регулювання і валютного контролю" // Відомості Верховної Ради України. – 1993. - №17. - Ст. 184.
12. Закон України «Про внесення змін до Декрету Кабінету Міністрів України "Про систему валютного регулювання і валютного контролю" // Відомості Верховної Ради України. – 2006. - №27. - Ст. 232.
13. Михайлів З.В. Міжнародні кредитно-розрахункові відносини та валютні операції: навч. пос. / З.В.Михайлів, З.П.Гаталяк, Н.І.Горбаль. - Львів: Вид. Національного університету «Львівська політехніка», 2004. – 244 с.
14. Блауг М. Методология экономической науки, или Как экономисты объясняют / М. Блауг; пер. с англ. - М.: НП Журнал « Вопросы экономики», 2004. – 416 с.
15. Бункина М.К. Валютный рынок / М.К.Бункина. – М.: АО «ДИС», 1995. – 112 с.
16. Белінська Я. Валютний механізм і принципи його структурування / Я.Белінська // Економіка України. – 2006. - №5. – С. 19-27.
17. Кораблік С.О. Валютно-курсова політика України: стабілізаційні ефекти та можливі перспективи розвитку / С.О.Кораблік // Фінанси України. – 2007. - №9. - С. 112-123.

АННОТАЦИЯ

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ ВАЛЮТНОЙ СИСТЕМЫ КАК СТРУКТУРНОГО ЭЛЕМЕНТА МЕЖДУНАРОДНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СВЯЗЕЙ

Непрядкина Н.В., аспирантка

Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина

В статье рассмотрено назначение национальной валютной системы в процессах развития и функционирования внешнеэкономических связей с учетом ее структурно-функциональных особенностей.

Ключевые слова: национальная валютная система, интернационализация, международные экономические связи, валютный механизм, валютная политика, валюта.

Summary

ECONOMIC SENCE OF NATIONAL EXCHANGE SYSTEM AS A STRUCTURAL ELEMENT OF INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Nepryadkina N.V., post-graduate student

V.N. Karazin Kharkiv National University

The role of national exchange system in the process of external economic links development and functioning considering its structural and functional features is viewed in the article.

Key words: national exchange system, internationalization, international economic relations, exchange mechanism, international monetary policy, currency.